

Міністерству освіти і науки України
Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій
Освітньому омбудсмену України
Уповноваженому Президента України з прав дитини
Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини
Радниці - уповноваженої Президента України з безбар'єрності

Шановні пані та панове!

Відкритий лист

Ознайомившись із листом МОН № 1/10101-25 від 15.05.2025 р. «Про формування потреби в навчальній літературі в 2026 році», змушені публічно звернутися з приводу кричущої ситуації. Згідно з оприлюдненим переліком, Міністерство освіти і науки не планує друку низки підручників для учнів 4-х класів з особливими освітніми потребами – у документі зазначено “відсутність потреби” у цих підручниках. Іншими словами, дітям з особливими освітніми потребами в 2026 році не передбачено нових навчальних матеріалів, необхідних для їх освіти. Вважаємо таку позицію неприпустимою, адже вона протирічить законодавчим гарантіям та міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення прав дітей з інвалідністю.

Спираючись на норми українського законодавства та міжнародного права, нагадуємо таке:

Закони України про освіту. Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) та Закону «Про освіту», здобувачі освіти забезпечуються підручниками і посібниками (в тому числі в доступних форматах) за кошти державного і місцевих бюджетів. Держава гарантує безоплатне надання підручників кожній дитині – без винятків.

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Стаття 24 цієї Конвенції підкреслює, що держава-учасниця має “сприяти навчанню абетки Брайля..., альтернативних форматів спілкування... та жестової мови”, а також забезпечувати, щоб освіта людей (особливо дітей) з порушеннями зору чи слуху здійснювалася найбільш відповідними для них мовами, способами та форматами спілкування. Україна ратифікувала цю Конвенцію, отже взяла на

себе зобов'язання забезпечити інклюзивне навчання з урахуванням особливих потреб.

Конвенція ООН про права дитини. Відповідно до статей 23 та 28 Конвенції, кожна дитина, в тому числі дитина з інвалідністю, має право на освіту і на повноцінне та гідне життя в умовах, що забезпечують її максимальну участь у суспільстві. Держава зобов'язана забезпечити доступність освіти на засадах рівності. Відмова надати дитині необхідні для навчання підручники фактично порушує ці фундаментальні права.

Конституція України. Стаття 53 Основного Закону гарантує, що “кожен має право на освіту”, а держава забезпечує доступність і безоплатність повної загальної середньої освіти для всіх громадян. Це означає, що жодна категорія дітей не може бути виключена із загальної середньої освіти або отримувати її на гірших умовах.

Національне законодавство про захист осіб з інвалідністю. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» визначає, що діяльність держави щодо осіб з інвалідністю полягає, зокрема, у “виявленні та усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб”, в тому числі щодо доступу осіб з інвалідністю до освіти. Тобто держава має не створювати нові бар'єри, а навпаки – прибирати існуючі. У нашому випадку бар'єром є відсутність підручників та навчальних посібників, і МОН зобов'язане вирішити цю проблему, а не ігнорувати її.

Окрім правових норм, звертаємо увагу на чинні освітні стандарти і програми. Державний стандарт початкової освіти (НУШ), запроваджений з 2018 року, поширюється на всіх учнів, у тому числі на дітей з особливими освітніми потребами. Для його реалізації щодо дітей з різними порушеннями розвитку Міністерство затвердило типові освітні програми закладів освіти I ступеня (наказ МОН № 693 від 25.06.2018). Ці програми передбачають, що діти з особливими освітніми потребами опановують ті самі базові предмети, що й їхні однолітки (інваріантна складова навчального плану є обов'язковою для всіх) – дозволено лише зменшення навчального навантаження, але вилучати предмети не допускається. Таким чином, учні з порушеннями зорової, слухової функції, інтелектуального розвитку тощо повинні вивчати й українську мову, і математику, і “Я досліджую світ”, і мистецтво – нехай і за адаптованими методиками.

Окрім академічної складової, для цих учнів передбачена корекційно-розвиткова складова – спеціальні предмети і заняття, що відповідають їхнім особливим потребам. Зокрема, типовими програмами для 1–4 класів визначено такі обов'язкові курси, як: “Рельєфне малювання” та

орієнтування у просторі (для дітей з порушеннями зорової функції), розвиток слухового сприймання і формування вимови та заняття з жестової мови (для дітей з порушеннями слухової функції), соціально-побутове орієнтування (для дітей з інтелектуальними порушеннями) тощо. Ці корекційні предмети – не “примха”, а необхідність, передбачена державними стандартами. Забезпечення навчальними матеріалами для них так само важливе, як і підручники з читання чи математики, адже без спеціальних посібників діти не зможуть опанувати базові життєві навички та компенсувати порушені функції. Інклюзивна освіта передбачає, що особливі формати навчальні видання (шрифт Брайля, книги з піктограмами, посібники для розвитку мовлення тощо) мають розглядатися як рівноправна частина освітнього процесу, а не як щось другорядне.

На жаль, реальний стан речей не відповідає цим вимогам. Детально проаналізувавши Державний стандарт, типові програми, а також плани формування потреби у підручниках за минулі роки, ми з’ясували, що у переліку на 2026 рік МОН взагалі не передбачило низку підручників і навчальних посібників для дітей з ООП. Зокрема, в документах МОН було зазначено “відсутність потреби” у таких виданнях для 4-го класу шкіл:

- українська мова та читання, 4 клас (Н54),
- математика, 4 клас (Н54),
- Я досліджую світ, 4 клас (Н54),
- інформатика, 4 клас (Н54),
- іншомовна освіта: англійська мова, 4 клас (Н54), німецька мова 1-4 клас (Н54), французька мова, 1-4 клас (Н54), польська мова 1-4 клас (Н54), тощо;
- Мистецтво, 1-4 клас (Н54),
- «Рельєфне малювання», 4 клас (Н54),
- Матеріали для орієнтування й мобільності, 1-4 клас (Н54),
- соціально-побутове орієнтування, 1-4 класи (Н54);
- Корекція розвитку, 1-4 класи (Н54);
- Розвиток зорового та тактильного сприймання 1-4 класи (Н54);
- Розвиток слухового сприймання та формування вимови, 4 клас (Н90, Н91),
- Соціально-побутове орієнтування, 4 клас (F 70).
- Корекція розвитку, 1-4 класи (Н90, Н91);

- Корекція розвитку, 1-4 класи (F 70).

Інакше кажучи, незрячі діти, діти зі значними порушеннями слуху та діти з інтелектуальними порушеннями фактично залишилися без частини навчальних матеріалів, гарантованих їм програмою та сучасними уявленнями педагогічної науки.

І от тепер, аналізуючи перелік потреб підручників на 2026 рік, ми з тривогою бачимо, що зазначені вище підручники та навчальні посібники відсутні в планах.

З метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту, просимо МОН України надати відповіді на наступні запитання:

1. Методика оцінювання потреб. Якою є методологія оцінки потреби в підручниках та навчальних посібниках, що використовується МОН? Чи застосовувалася вона при формуванні потреби в навчальній літературі на 2026 рік? Якщо так, просимо надати результати відповідного аналізу. (Зокрема, цікаво побачити обґрунтування нульової потреби в підручниках, перелічених вище.)

2. Збір даних про спецлітературу. Як саме МОН збирає інформацію про потребу в спеціальних підручниках для дітей з ООП? Чи проводиться координація з профільними установами – наприклад, з Інститутом спеціальної педагогіки та психології імені М. Ярмаченка НАПН України, з інклюзивно-ресурсними центрами (ІРЦ)? Чи залучаються спеціальні школи та навчально-реабілітаційні центри до визначення потреб (наприклад, шляхом опитування або збору заявок від них)? Чи покладено збір потреб лише на департаменти освіти обласних адміністрацій? Іншими словами, яким чином МОН отримало дані, на підставі яких зроблено висновок про “відсутність потреби” у зазначених підручниках?

3. Обґрунтування рішення про відсутність потреби. На основі яких статистичних або аналітичних даних було прийнято рішення, що учні з порушеннями зорової та слухової функцій та з інтелектуальними порушеннями не потребують низки нових підручників у 2026 році? Просимо надати конкретні цифри: скільки є учнів 4-х класів з відповідними нозологіями; скільки з них забезпечені чинними (наявними) підручниками і чи відповідають ті підручники сучасному Державному стандарту початкової освіти. Чи враховано, що зміст і програми НУШ (2018 р.) істотно відрізняються від попередніх програм 2000-х років, а відтак старі видання (якщо вони були) не відповідають новому стандарту? На наш погляд, відсутність потреби може означати тільки дві речі:

або таких учнів немає взагалі (що не відповідає дійсності), або вони є, але МОН вирішило їх позбавити підручників. Поясніть, будь ласка, логіку цього рішення.

4. Альтернативні заходи на забезпечення освітніх потреб. Яким чином Міністерство планує забезпечити освітні потреби учнів з особливими освітніми потребами без нових підручників? Якщо, приміром, у 2026 році незрячі четвертокласники не отримають підручник з інтегрованого курсу “Мистецтво” (та рельєфні посібники з малювання), яким чином вони опануватимуть цей предмет? Хто і за які кошти виготовить їм необхідні дидактичні матеріали? Просимо надати чітку відповідь, як держава гарантуватиме цим дітям виконання освітніх програм – чи буде заміна друкованих підручників іншими ресурсами, чи, можливо, ці предмети взагалі не викладатимуться (що було б прямим порушенням стандарту). Аналогічне питання стосується відсутніх матеріалів для нечуючих дітей та дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Хочемо наголосити: поточна позиція МОН щодо “відсутності потреби” у важливих підручниках не узгоджується з реальними потребами системи освіти і суперечить вимогам українського та міжнародного права. Позбавлення дітей з особливими освітніми потребами належного навчально-методичного забезпечення ставить їх у нерівне становище порівняно з іншими учнями. Фактично це означає відмову держави виконати свій обов’язок щодо цих дітей, що можна розцінювати як дискримінацію за ознакою інвалідності (порушення принципу недискримінації відповідно до закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»). Нагадаємо, що недискримінація і рівність прав – один із ключових принципів Конвенції про права осіб з інвалідністю і національного законодавства.

У зв’язку з цим закликаємо Міністерство освіти і науки України негайно переглянути оцінку потреб дітей з особливими освітніми потребами, зокрема учнів 4-х класів, на 2026 рік. Ми вимагаємо включити до плану видання на найближчий рік всі відсутні підручники та навчальні посібники, необхідні цим дітям, або (як мінімум) забезпечити їм еквівалентну альтернативу. Держава повинна знайти можливості надрукувати підручники шрифтом Брайля, книги для рельєфного малювання, посібники для розвитку слуху та інші спеціалізовані видання – так само, як вона друкує підручники для масових шкіл, бо інакше навчання цих дітей не буде якісним і повним.

Просимо розглянути це звернення та надати нам письмову відповідь у встановлений законом термін. Сподіваємося на конструктивну реакцію та готовність виправити ситуацію в інтересах дітей, які цього найбільше

потребують. Діти з особливими освітніми потребами – такі самі учні України, як і всі інші, і вони мають відчувати підтримку держави, а не байдужість.

Письмову відповідь просимо надіслати на адресу:

З повагою,

Підпис _____

Дата: _____ 2025